

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ισχυρό κράτος και ελεύθερη οικονομία: Γερμανικός ορντοφιλελευθερισμός, πολιτική θεολογία και ευρωπαϊκή δημοκρατία

Το πρόγραμμα του φιλελευθερισμού [...] συνοψισμένο σε μία λέξη οφείλει να αποδοθεί με εκείνη της: ιδιοκτησίας, η οποία είναι η ιδιωτική κυριότητα των μέσων παραγωγής. [...] Όλες οι άλλες προϋποθέσεις του φιλελευθερισμού πηγάζουν από αυτήν τη θεμελιώδη απαίτηση.

Von Mises, 1985, σ. 19

*Ο όρος *laissez-faire* είναι μία αρκετά συγκεκριμένη και παραπλανητική περιγραφή των αρχών πάνω στις οποίες βασίζεται η φιλελεύθερη πολιτική.*

Hayek, 1944, σ. 60

Για τους κανόνες και την τάξη.

«Γερμανικός ορντοφιλελευθερισμός»,
The Economist, 9 Μαΐου 2015

Ο ορντοφιλελευθερισμός και η ευρωπαϊκή δημοκρατία

Ο ορντοφιλελευθερισμός θεωρείται ως η φαύλη παρουσία στην καρδιά της Ευρώπης (Dardot και Laval, 2013). Λέγεται ότι κρύβεται πίσω από τις πολιτικές λιτότητας, τις οποίες έχει προωθήσει ενεργά τελευταία η Ε.Ε. (Blyth, 2013-2014, επίσης Mirowski, 2013). Σύμφωνα με τους Nedergaard και Snaith (2015), καθώς και με τον Bierbricher (2014), η επιρροή του ορντοφιλελευθερισμού εκτείνεται πέρα από τις πολιτικές λιτότητας. Έχει επίσης διαμορφώσει τους οικονομικούς θεσμούς διακυβέρνησης μέσα στην Ευρωζώνη. Πράγματι, αναγνωρίζεται ως η θεωρητική βάση της ευρωπαϊκής νομισματικής ένωσης και ως η ιδεολογική δύναμη πίσω από την απόλυτα εσφαλμένη απάντηση στην κρίση τού ευρώ, η οποία κατέστρεψε τις οικονομίες των ασθενέστερων κρατών-μελών και τα οδήγησε σε συνθήκες ακραίας φτωχοποίησης, ειδικά τα κράτη-μέλη του Νότου (βλ. Stiglitz, 2016). Σύμφωνα με αυτές τις κριτικές απόψεις, ο ορντοφιλελευθερισμός γίνεται αντιληπτός ως μία αυταρχική «γερμανική ιδεολογία» (Ojala και Harjuniemi, 2016), η οποία μετέτρεψε την Ευρωζώνη σε ένα «ορντοφιλελεύθερο σιδερένιο κλουβί» (Ryder, 2015).

Άλλες κριτικές προσεγγίσεις χαρακτηρίζουν την Ευρωπαϊκή Ένωση ως σύγχρονη εκδήλωση μιας παράδοσης αυταρχικού φιλελευθερισμού, η οποία έχει την αρχή της στην Πολιτική Θεολογία του Carl Schmitt και που εκφράζει το πολιτικό σχέδιο των διανοουμένων, οι οποίοι θεμελίωσαν τον ορντοφιλελευθερισμό. Σύμφωνα μ' αυτό το επιχειρήμα, η Ευρώπη αποτελεί μian κατ' εξαίρεση περίπτωση στη διαδικασία παραγωγής πολιτικών βασισμένων στον νόμο από μια δημοκρατική κυβέρνηση (law based policy making). Ο Jonathan White (2015, σ. 314), συνεπώς, μιλά για μια «Ευρώπη έκτακτης ανάγκης», η οποία αντικαθιστά τη βασισμένη στον νόμο χάραξη πολιτικής

με «πολιτικές έκτακτης ανάγκης» ή με «διοικητική αποφασιστικότητα» (managerial decisionism)¹ (Everson και Jörges, 2013, Jörges και Weimer, 2014) από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το οποίο είναι η συνάντηση των αρχηγών κρατών.² Ο Jürgen Habermas είναι ο πιο επιφανής επικριτής αυτού που αποκαλεί ως την εμφάνιση ενός ευρωπαϊκού «εκτελεστικού φεντεραλισμού» (executive federalism). Κατηγορεί τον ορντοφιλελευθερισμό ότι έχει «περισσότερη εμπιστοσύνη στο οικονομικό σύνταγμα³ απ' ό,τι στη δημοκρατία» (2012, σ. 129 / 2012, σ. 175) και ότι το εκτελεστικό ομοσπονδιακό σύστημα ισοδυναμεί με μία «απρόσωπη άσκηση εξουσίας από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πίσω από κλειστές πόρτες» (2012, σ. 102 / 2012, σ. 144). Ο Habermas απορρίπτει τη διακυβέρνηση της Ευρωζώνης ως μία «μεταδημοκρατική άσκηση πολιτικής κυριαρχίας» (2012, viii / 2012, σ. 11).⁴ Ο Wolfgang Streek (2015, σ. 361) συνοψίζει εύστοχα το

1. Η έννοια αυτή οφείλεται στον Carl Schmitt. Δηλώνει το απόλυτο δικαίωμα της κρατικής αρχής ή ενός δικαστηρίου να επιβάλλει τη θέλησή του λαμβάνοντας αποφάσεις, οι οποίες δεν δεσμεύονται από το θετικό δίκαιο. Αντιθέτως, το θετικό δίκαιο προσαρμόζεται στη βούληση της κρατικής αρχής. Δηλώνει ταυτοχρόνως αποφασιστικότητα, ικανότητα για λήψη απόφασης και λήψη της απόφασης. Η απόδοση στα ελληνικά δεν είναι εύκολη και η υποσημείωση αυτή επεξηγεί το νόημα ενός δύσκολου να αποδοθεί μονολεκτικά όρου. [Σ.τ.Ε.]

2. Σύμφωνα με τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Herman Van Rompuy (2012, σ. 17), «η κρίση έχει δείξει την ανάγκη να ενισχυθεί η ικανότητα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης να λαμβάνει γρήγορες εκτελεστικές αποφάσεις, να βελτιώσει τη διαχείριση κρίσεων στις κακές εποχές και τη χάραξη της οικονομικής πολιτικής στις καλές εποχές». Οφείλω αυτήν την αναφορά στον Oberndorfer (2015).

3. Δύο διαφορετικές έννοιες προκύπτουν από τη λέξη «constitution»: «Σύνταγμα» και «συγκρότηση». Χρησιμοποιούνται ανάλογα με το πλαίσιο αναφοράς τους, χωρίς να είναι πάντα σαφής ο «τρόπος χρήσης» στο αρχικό κείμενο. Εδώ επιλέχθηκε η έννοια του «συντάγματος», δεδομένης της προσπάθειας να αποκτήσει η Ε.Ε. ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο με το αυξημένο κύρος του συντάγματος. [Σ.τ.Ε.]

4. Ο Habermas μιλάει για κυριαρχία - εξουσία (authority) και όχι για ηγε-

επιχείρημα αυτό σχετικά με την ευρωπαϊκή χάραξη πολιτικής. Κατά τη γνώμη του, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πλέον «ακολουθεί στενά το φιλελεύθερο-απολυταρχικό υπόδειγμα, επινοημένο από τον Schmitt και από άλλους κατά τα τελευταία χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης». Αυτοί που ο Streek αναφέρει ως «οι άλλοι» είναι οι διανοούμενοι που θεμελίωσαν τον ορντοφιλελευθερισμό.⁵

Το βιβλίο διερευνά τις αρχές της ορντοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας και αναλύει τον χαρακτήρα μιας ορντοφιλελεύθερης Ευρώπης. Η ταύτιση του ορντοφιλελευθερισμού με τη λιτότητα ούτε είναι χρήσιμη ούτε ευσταθεί. Η ορντοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία δεν αναφέρεται στη μία ή την άλλη οικονομική πολιτική και οικονομική τεχνική. Περισσότερο σχετίζεται με την κατασκευή αυτού που αποκαλούσε ο Müller-Armack (1976, σ. 231-242) ως ένα ξεκάθαρο «οικονομικό στίλ» ηθικής κοινωνικότητας.⁶ Είναι ένα επιχείρημα που θεωρεί το φιλελεύθερο κράτος ως παράγοντα συγκρότησης της αγοράς και ως μια συνεχή προσπάθεια διατήρησης της ισχύος της. Έχει να κάνει με τον εκπολιτισμό και με την ηθικοποίηση της οικονομικής συμπεριφοράς, καθώς και με τον περιορισμό του ανταγωνισμού με κανόνες. Ο ορντοφιλελευθερισμός αναγνωρίζει το πολιτικό κράτος ως τη συμπυκνωμένη δύναμη της οικονομικής ελευθερίας. Το βιβλίο ισχυρίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται και ενσωματώνει τον ρόλο ενός ομοσπονδοποιημένου συστήματος κρατών, ως «αστυνομίας της αγοράς» (Rüstow, 1942). Αυτός ο όρος είναι μείζονος σημασίας για την ορντοφιλελεύθερη αντίληψη της πολιτικής οικονομίας και το-

μονία (hegemony), όπως γράφει η ελληνική μετάφραση. Στις ελληνικές χρησιμοποιούμενες μεταφράσεις έχουν γίνει παρεμβάσεις από τον επιμελητή όπου, κατά την κρίση του, είναι αναγκαίο. [Σ.τ.Ε.]

5. Βλ. επίσης Oberndorfer (2012 / 2015) και Wilkinson (2014 / 2015).

6. Οι μεταφράσεις στην αγγλική από κείμενα στη γερμανική γλώσσα είναι του συγγραφέα.

ποθετεί το επιχείρημα σχετικά με την «Ευρώπη έκτακτης ανάγκης» μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της αυταρχικής φιλελεύθερης σκέψης, από τον Benjamin Constant έως τον Carl Schmitt.

Για τον ορντοφιλελευθερισμό

Οι διανοούμενοι που θεμελίωσαν τον ορντοφιλελευθερισμό είναι οι: Walter Eucken (1891-1950), Franz Böhm (1895-1977), Alexander Rüstow (1885-1963), Wilhelm Röpke (1899-1966) και Alfred Müller-Armack (1901-1978). Κατά την περίοδο των αναταραχών της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, έθεσαν το ερώτημα τι χρειαζόταν να γίνει για να επιβάλουν εκ νέου και να καταστήσουν βιώσιμη την οικονομία της ελεύθερης αγοράς.⁷ Ακριβώς όπως ο παραδοσιακός φιλελευθερισμός, έτσι και αυτοί, αποδέχθηκαν ότι το *laissez-faire* είναι η οικονομική έννοια της ελευθερίας. Ωστόσο, σε αντίθεση με τη διαδεδομένη αντίληψη του παραδοσιακού φιλελευθερισμού, υποστήριξαν ότι η οικονομία δεν αποτελεί μια ανεξάρτητη οντότητα. Αντιθέτως, στην ορντοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία, η ρύθμιση της αγοράς από το αόρατο χέρι ταυτίζεται ουσιαστικά με μια πολιτική πρακτική της κυβέρνησης. Στον ορντοφιλελευθερισμό, το κράτος συνιστά τον πρωταρχικό και κυρίαρχο θεσμό της ελεύθερης οικονομίας.

Οι διανοούμενοι που θεμελίωσαν τον ορντοφιλελευθερισμό

7. Η ελευθερία της εργασίας είναι θεμελιώδης στην ελεύθερη οικονομία και καθορίζει το σύστημα ελευθερίας της. (Αυτοί) οι όροι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Όσον αφορά τον φιλελευθερισμό ως τη θεωρητική έκφραση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, βλέπε Clarke (1992a). [Σ.τ.Ε.: Οι όροι στους οποίους ο συγγραφέας αναφέρεται στην εναλλακτική τους χρήση είναι η «οικονομία της ελεύθερης αγοράς» (free market economy) και η «οικονομία της ελεύθερης εργασίας» (free labour economy). Για την οικονομία του κειμένου, στη μετάφραση αυτή θα χρησιμοποιηθεί ο κοινά αποδεκτός όρος «οικονομία της ελεύθερης αγοράς», ο οποίος περιλαμβάνει και την ελεύθερη αγορά εργασίας.]

επικρίνουν τον φιλελευθερισμό του *laissez-faire* ότι αγνόησε το κράτος, γεγονός που οδήγησε στην εγκατάλειψή του στη σοσιαλδημοκρατία και στο λόμπι των ισχυρών οικονομικών συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένων και των εργατικών συνδικάτων. Ο Rüstow (1954, σ. 221) θέτει το ρητορικό ερώτημα:

Τι είναι αυτό που πραγματικά διακρίνει τον δικό μας νεοφιλελευθερισμό από τον εδώ και καιρό ηττημένο παλαιο-φιλελευθερισμό του [...] laissez faire; Η διαφορά είναι η εξής: δεν εξοβελίζουμε το κράτος από την οικονομία, μόνο και μόνο ώστε ένα πολύ αδύναμο κράτος να επιστρέψει από την πίσω πόρτα του παρεμβατισμού, των οικονομικών επιδοτήσεων και του προστατευτισμού. Εξαρχής αναθέτουμε στο ισχυρό και ανεξάρτητο κράτος το ουσιώδες καθήκον της αστυνόμευσης της αγοράς, προκειμένου να διασφαλιστούν η οικονομική ελευθερία και ο ολοκληρωτικός (complete) ανταγωνισμός.

Οι ορντοφιλελεύθεροι αναγνωρίζουν ότι η ελεύθερη οικονομία είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, μια «τεχνητή κοινωνική τάξη» (Müller-Armack, 1947α, σ. 86), η οποία οφείλει να οικοδομηθεί ενεργά και να διατηρηθεί από την κρατική παρέμβαση. Ο ορντοφιλελευθερισμός διερωτάται για τις συνθήκες της ελευθερίας και τι χρειάζεται προκειμένου να επιτευχθούν και να διατηρηθούν, αλλά και σε τι μπορεί κανείς να ελπίζει. Στην ορντοφιλελεύθερη επιχειρηματολογία, η ελευθερία του ανταγωνισμού ορίζει την ελευθερία του Ανθρώπου (Eucken, 1989, σ. 34). Υποστηρίζουν ένα σύστημα *ολοκληρωτικού* ανταγωνισμού και ορίζουν την ασυγκράτητη απληστία, την προστασία από τις πιέσεις της αγοράς (εργασίας) και το δημοκρατικό κράτος πρόνοιας ως απειλές για την ανθρώπινη ελευθερία. Οι ορντοφιλελεύθεροι αρνούνται οποιαδήποτε συζήτηση που αναφέρεται στο κράτος ως ένα αδύναμο κράτος-νυχτοφύλακα. Το αδύναμο κράτος δεν ηγείται του *ολοκληρωτικού*

ανταγωνισμού. Αντιθέτως, κατακλύζεται από τα πανίσχυρα ιδιωτικά συμφέροντα που αποσκοπούν στην εξασφάλιση προσόδων (*rent seeking private interests*) (βλ. Rüstow, 1963, σ. 258). Το κράτος του ορντοφιλελευθερισμού είναι ένα ισχυρό κράτος. Δεν επιτρέπει στον εαυτό του να γίνει θήραμα των αλληλοσυγκρουόμενων κοινωνικών συμφερόντων ούτε επιτρέπει σε ένα μαζικό δημοκρατικό σώμα πολιτών να επηρεάσει τη φιλελεύθερη χρησιμότητα του κράτους. Μόνο το ισχυρό κράτος είναι ικανό να διατηρήσει την οριοθέτησή του από την κοινωνία. Το ισχυρό κράτος είναι το περιορισμένο κράτος. Η πρωταρχική σημασία του κράτους βασίζεται ακριβώς σε αυτήν τη διάσταση. Οι ορντοφιλελεύθεροι αντιλαμβάνονται το κράτος ως έναν «σχεδιαστή» (*planner*) του ανταγωνισμού». ⁸

Τότε σε τι, σύμφωνα με τους ορντοφιλελεύθερους, μπορεί κανείς να ελπίζει; Η ελπίδα είναι για ένα αρμονικό κοινωνικό σύστημα (ευταξία) της ελεύθερης οικονομίας, το οποίο γίνεται αντιληπτό ως *ORDO*. Το *ORDO* σημαίνει *κόσμος* (*cosmos*).⁹ Συνθέτει μια αναγκαία αντιστοιχία, ορισμένη αρμονία και επάρκεια μεταξύ της υποτιθέμενης ουσίας του Ανθρώπου, της ελευθερίας τού ανταγωνίζεσθαι, από τη μία πλευρά, και του κόσμου,

8. Αυτή η φράση ανήκει στον Hayek (1944, σ. 31). Συμφωνεί με τον ορντοφιλελεύθερο χαρακτηρισμό του κράτους ως «αστυνομίας της αγοράς» (Rüstow, 1942, σ. 289, Röpke, 2009, σ. 52).

9. Δεν μπόρεσα να εντοπίσω στους ορντοφιλελεύθερους ρητή αναφορά στο «κόσμος». Η χρήση του «κόσμου» με την έννοια της ευταξίας γίνεται, όμως, από τον Hayek (*Law, Legislation and Liberty*, τόμ. I, 1973, Routledge, Κεφάλαιο 2, σ. 35 κ.ε.). Ο Hayek ακολουθεί εν προκειμένω τον W. Jaeger, ο οποίος υποστηρίζει ότι η έννοια «κόσμος» στη φιλοσοφία και κοσμολογία των φιλοσόφων της Μιλήτου (Αναξίμανδρου) προήλθε από την πολιτική, δηλώνουσα τη σωστή τάξη (ενομία) μιας πόλης ή κοινότητας. Αντίθετη άποψη διατυπώνει ο Ch. Kahn (*Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, 1960, Columbia Un. Press, σ. 219 κ.ε.), ο οποίος υποστηρίζει ότι η αρχική σημασία του όρου σήμαινε τη σωστή διευσθέτηση υλικών αντικειμένων, για να μετατοπιστεί στα ουράνια σώματα στη φιλοσοφία της Μιλήτου. [Σ.τ.Ε.]

της δομής της ύπαρξης, από την άλλη. Το ORDO «έρχεται σε συμφωνία με τον ορθό λόγο», με την έννοια ότι συνδυάζει τη φύση του ανθρώπου με την κοινωνική δομή (Eucken, 1959, σ. 239). Ένα ORDO δεν γίνεται ούτε μέσα από «ενστικτώδεις δράσεις» ούτε από τους νόμους της ιστορίας, τον Θεό ή τη φύση. Ένα ORDO είναι ένα πολιτικό δημιούργημα και ισοδυναμεί με μία κατεξοχήν πολιτική πρακτική, αυτή της *Ordnungspolitik*, δηλαδή της πολιτικής για την κατασκευή της ευταξίας. Ο σκοπός του είναι η «ηθικοποίηση της οικονομικής ζωής» (*Versittlichung des Wirtschaftslebens*) (Müller-Armack, 1947β, σ. 147).

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή οικονομική πολιτική ανάληψη, ο ορντοφιλελευθερισμός δεν ορίζει το κράτος από τη σχέση του με την οικονομία και, αντίστροφα, δεν ορίζει την οικονομία από τη σχέση της με το κράτος. Αυτή η άποψη υποδηλώνει μία έννοια της αγοράς και του κράτους σαν να ήταν δύο διαφορετικοί τρόποι κοινωνικής οργάνωσης. Το αιώνιο ερώτημα μιας τέτοιας αντίληψης είναι, αν η αγορά έχει την αυτονομία έναντι του κράτους ή, αντίστροφα, αν το κράτος έχει αυτονομία έναντι της αγοράς, χαρακτηρίζοντας την υποχώρηση ή την ενίσχυσή του ως μια δύναμη έναντι της οικονομίας. Για τους ορντοφιλελεύθερους, η σχέση μεταξύ οικονομίας και κράτους είναι εγγενής και, μέσα στην «εσωτερική σύνδεση» ή «αλληλεξάρτησή» τους (Eucken, 2014), το κράτος αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο. Όντως, η ελεύθερη οικονομία δεν έχει ανεξάρτητη ύπαρξη. Μάλλον, η ανεξαρτησία της αποτελεί ένα «πολιτικό γεγονός» (*staatliche Veranstaltung*) (Miksch, 1947, σ. 9, Böhm, 1937, σ. 101). Ο ορντοφιλελευθερισμός αναγνωρίζει το κράτος ως την πολιτική μορφή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και το αντιλαμβάνεται ως τη συμπυκνωμένη εξουσία της αστικής κοινωνίας.¹⁰

10. Αυτές οι διατυπώσεις, «συμπυκνωμένη εξουσία» και «πολιτική μορφή», όπως και «εσωτερική σύνδεση», ανήκουν στην κριτική της πολιτικής

Στο πλαίσιο αυτό, η σύγχρονη ανάλυση για την Ευρωπαϊκή Ένωση που την παρομοιάζει με ένα ορντοφιλελεύθερο σιδερένιο κλουβί είναι η πιο ενδιαφέρουσα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι μια πολιτική ένωση. Είναι μια υπερεθνική ένωση βασισμένη πάνω στους κανόνες της κοινής αγοράς και στους θεσμούς της κοινής αγοράς. Το ευρώ είναι ένα νόμισμα χωρίς κράτος. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το ορντοφιλελεύθερο επιχείρημα, ότι η οικονομική ελευθερία ταυτίζεται με μία πολιτική πρακτική και ότι το κράτος είναι η κυρίαρχη δύναμη στη σχέση με την ελεύθερη οικονομία, μοιάζει να είναι παρωχημένο. Παρ' όλα αυτά, δεν είναι καθόλου έτσι. Στο βιβλίο ισχυρίζομαι ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αναλαμβάνει τον ρόλο του κράτους διατηρώντας την «Ευρώπη» σαν ένα φαινομενικά μη κρατικό πλαίσιο φιλελεύθερης αγοράς. Το ευρώ είναι ένα πολιτικά κατασκευασμένο και πολιτικά συντηρημένο νόμισμα. Στηρίζεται πάνω στη δυνατότητα των ομοσπονδοποιημένων κρατών-μελών να λειτουργούν αρμονικά ως εκτελεστικά κράτη της νομισματικής ένωσης. Η ιδέα ενός εκτελεστικού κράτους (executive state) ανήκει εξ ολοκλήρου στην πολιτική θεολογία του Carl Schmitt και χαρακτηρίζει την ορντοφιλελεύθερη ιδέα της ελευθερίας σαν ένα πολιτικό γεγονός, σαν μια πρακτική της κυβέρνησης.

Το υπόλοιπο αυτής της εισαγωγής τοποθετεί τον ορντοφιλελευθερισμό τόσο στο σύγχρονο, όσο και στο ιστορικό πλαίσιο, για να αναδείξει τα σημεία αναφοράς, να θέσει το αναλυτικό υπόβαθρο, να παρουσιάσει, συνοπτικά έστω, τους θεμελιώδεις διανοούμενούς του και να εξετάσει τον χαρακτήρα και τη σχέση του με τον νεοφιλελευθερισμό.

οικονομίας του Marx. Βλ. Bonfeld (2014, Κεφάλαιο 8). Αυτό που θεμελιώνει ο Marx με την κριτική, ο ορντοφιλελευθερισμός το αναγνωρίζει ως την πολιτική αρχή της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Ο ορντοφιλελευθερισμός στη σύγχρονη διαμάχη

Το 2008, η παγκόσμια οικονομική κρίση αναζωπύρωσε τη διαμάχη σχετικά με τον χαρακτήρα και το μέλλον της νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, ο ορντοφιλελευθερισμός ήρθε στο προσκήνιο σαν μια επίδικη ερμηνεία της μετα-νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας. Ενώ κάποιοι σχολιαστές απέρριψαν τον ορντοφιλελευθερισμό ως αντιδημοκρατικό και δογματικό με την αδιάκοπη προσπάθειά του για λιτότητα στην Ευρώπη, άλλοι τον υποστήριζαν ως μια προοδευτική εναλλακτική πρόταση έναντι του νεοφιλελευθερισμού (Sheppard και Leitner, 2010, Wagenkecht, 2011). Αυτές οι αντικρουόμενες απόψεις ακολουθούν τα βήματα προγενέστερων εκτιμήσεων, στις οποίες ο ορντοφιλελευθερισμός γινόταν αντικείμενο διερεύνησης, είτε ως ένα σχέδιο για μια κοινωνικά δίκαιη κοινωνική τάξη της αγοράς (Nicholls, 1994, Glassman, 1996) είτε ως αυταρχικός φιλελευθερισμός (Haselbach, 1991, Ptak, 2009).

Παραδοσιακά, ο νεοφιλελευθερισμός έχει συσχετιστεί με ριψοκίνδυνες απορρυθμίσεις, ειδικά στις χρηματοπιστωτικές αγορές, και με ένα αδύναμο κράτος, το οποίο γινόταν αποδεκτό, ακόμα και όταν το επιχείρημα υποστήριζε ότι η υποχώρηση του κράτους ισοδυναμούσε στην πραγματικότητα με τη μετατροπή του εθνικού κράτους σε ένα κράτος που επιβάλλει, ενδυναμώνει και ενσωματώνει την αγορά.¹¹ Κατ' αυτή την έννοια, ο νεοφιλελεύθερος χαρακτήρας της σχέσης οικονομίας και κράτους συγκρότησε την παγκόσμια οικονομία ως ανεξάρτητη δύναμη.¹² Η ανάλυση των καπιταλιστικών κοινωνικών

11. Για την άποψη της υποχώρησης του κράτους στη νεοφιλελεύθερη πολιτική οικονομία, βλ., μεταξύ άλλων, Strange (1998).

12. Για μία συστηματική καταγραφή της σχέσης μεταξύ παγκόσμιας αγο-

σχέσεων παραγκωνίστηκε υπέρ του επιχειρήματος για τη σχέση μεταξύ δύο φαινομενικά διαφορετικών δομών κοινωνικής οργάνωσης, δηλαδή του κράτους και της οικονομίας (βλ. Gill, 2003). Το ερώτημα στον πυρήνα του ήταν αν η οικονομία είχε επιτύχει απόλυτη εξουσία πάνω στο κράτος ή αν το κράτος διατήρησε κάποιον βαθμό επιρροής επί της εθνικής οικονομίας.¹³ Κατ' αυτόν τον τρόπο, η χρηματοοικονομική κρίση του 2008 χαρακτηρίστηκε ως το τέλος του νεοφιλελευθερισμού. Σηματοδότησε την επιστροφή του κράτους ως βασικού παράγοντα έναντι της οικονομίας (Jessop, 2010).

Ήταν ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο που ο ορντοφιλελευθερισμός επανήλθε στην επιφάνεια σαν όρος αναφοράς μιας κρατικο-κεντρικής μετα-νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας. Σύμφωνα με τον Peck (2010, σ. 275), ο ορντοφιλελευθερισμός σηματοδοτεί «μία πιο συντεταγμένη, χαλιναγωγημένη μορφή της κυριαρχίας της αγοράς», η οποία μπορεί τώρα να «βρίσκεται πάλι στο προσκήνιο».¹⁴ Οι Sheppard και Leitner (2010, σ. 188) ισχυρίστηκαν ότι ο ορντοφιλελευθερισμός υποβάλλει την οικονομία σε «ελέγχους» και στη βάση αυτής της ιδέας τράβηξαν μία διαχωριστική γραμμή μεταξύ του νεοφιλελευθερισμού, ως πολιτικής έκφρασης υπέρ του καπιταλισμού και κατά του κράτους, και του ορντοφιλελευθερισμού, ως επικριτή του καπιταλισμού και υπέρ του κράτους. Κατά την άποψή τους, ο ορντοφιλελευθερισμός είναι μία αντικαπιταλιστική εναλλακτική πρόταση στον νεοφιλελευθερισμό. Η ταυτοποίηση που υιοθετούν μεταξύ καπιταλισμού και νεοφιλελευθερισμού είναι ευρέως δια-

ράς και εθνικού κράτους, βλ. Holloway (1995a), Burnham (1995) και Bonefeld (2000).

13. Για τον μύθο της εθνικής οικονομίας, βλ. Radice (2015), Κεφάλαια 1 και 3.

14. Η ανάλυση του Peck (2010) όσον αφορά την εξέλιξη αυτού που αποκαλεί «νεοφιλελεύθερη λογική» αναγνωρίζει τη σημασία του ορντοφιλελευθερισμού για την ανάπτυξη του νεοφιλελευθερισμού, ωστόσο δεν εμβαθύνει.

δεδομένη, συμπεριλαμβανομένων των πρεσβευτών τρίτης γενιάς του ορντοφιλελευθερισμού, όπως οι Oswald (2012) και Wörnsdörfer (2012), οι οποίοι είδαν στην κριτική της μονοπωλικής δύναμης και των καρτέλ μία ένδειξη του αντικαπιταλισμού του ορντοφιλελευθερισμού.¹⁵ Ορισμένοι αριστεροί επικριτές του νεοφιλελευθερισμού υποστήριξαν το ίδιο ακριβώς. Παραδείγματος χάριν, η Sahra Wagenknecht (2011) προέτρεψε το διάδοχο κόμμα του πρώην κυβερνώντος κόμματος της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, *Die Linke*, να υιοθετήσει την ορντοφιλελεύθερη ιδέα μιας κοινωνικής οικονομίας της αγοράς, προκειμένου να επιτύχει κοινωνική δικαιοσύνη, πλήρη απασχόληση και ανάπτυξη βασισμένη σε μισθολογικές αυξήσεις.¹⁶ Σύμφωνα με τον Maurice Glasman (1996, σ. 54-56),

15. Η κριτική των μονοπωλίων, των συνδικάτων και των καρτέλ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ορντοφιλελεύθερη θεώρηση της ελεύθερης οικονομίας. Αυτή η κριτική ήταν ευρέως αποδεκτή. Βλ., για παράδειγμα, το έργο του Simons (1948) ο οποίος είναι ένας από τους θεμελιωτές του νεοφιλελευθερισμού του Σικάγου. Ήταν επίσης κοινό θέμα κατά την εμφάνιση της Εταιρείας του Mont Pélerin με τον Hayek ως πρόεδρο και τον Eucken ως αντιπρόεδρο. Επ' αυτού του θέματος, βλ. τις συνεισφορές στον τόμο που επιμελήθηκε οι Mirowski και Plewe (2009). Για τον ολοκληρωτικό ανταγωνισμό και την κριτική των μονοπωλίων, βλ. το Κεφάλαιο 4.

16. Η κοινωνική οικονομία της αγοράς προοριζόταν να επιφέρει «ενημερία μέσω του ανταγωνισμού» (Erhard, 1958). Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η μεταπολεμική πολιτική οικονομία της Δυτικής Γερμανίας συμπεριλάμβανε στοιχεία ορντοφιλελευθερισμού. Παρ' όλα αυτά, ουσιαστικά, ισοδυναμούσε με έναν συμβιβασμό μεταξύ γερμανικού φιλελευθερισμού, συντηρητισμού, σοσιαλδημοκρατίας και χριστιανισμού ταυτόχρονα. Κρίσιμα ορντοφιλελεύθερα προγράμματα, συμπεριλαμβανομένου ενός οικονομικού συντάγματος του ολοκληρωτικού (complete) ανταγωνισμού, απέτυχαν να υλοποιήσουν κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. (Abelshausen, 1983, Wigger, 2008, Manow, 2008). Παρ' όλα αυτά, ο ορντοφιλελευθερισμός βλάστησε στη νέα δημοκρατία, όχι απαραίτητα με όρους πολιτικής, αλλά, μάλλον, με όρους καταλογισμού και μυθολογίας. Το υποτιθέμενο οικονομικό θαύμα είναι το θαύμα του ορντοφιλελευθερισμού. Αυτό που φαίνεται στην εμφάνιση του οικονομικού θαύματος είναι η ιδέα μιας κοινωνικής οικονομίας της αγοράς. Δημι-

ο οποίος διορίστηκε από τους Εργατικούς στη Βρετανική Βουλή των Λόρδων το 2011 και επινόησε τη φράση «μπλε εργατικοί» ως συντηρητικοί διάδοχοι της σοσιαλδημοκρατίας, η ορντοφιλελεύθερη ιδέα μιας κοινωνικής οικονομίας της αγοράς δεν είναι σε καμία περίπτωση η οικονομία της αγοράς (βλ. επίσης και Giddens, 1998). Περισσότερο αντιπροσωπεύει μία κοινωνικά υπεύθυνη οικονομία, η οποία προστατεύει τα άτομα από τις συγκρούσεις που επιφέρουν οι αγορές.

Η πρόταση του Glasman φωτίζει τα στοιχεία του πολιτιστικού συντηρητισμού στην ορντοφιλελεύθερη σκέψη. Ο ορντοφιλελευθερισμός περιλαμβάνει την κριτική αυτού που ο Jesse Norman (2010) ονομάζει *rigor mortis*,¹⁷ τα οικονομικά των αριθμητικών εξισώσεων και της κυβέρνησης με κεντρικά καθορισμένους στόχους. Συγκεκριμένα, ο Rörke (2009, σ. 57, 66) απορρίπτει αυτό που ο ίδιος αποκαλεί ως οικονομισμό. Τον παρομοιάζει με μία «θρησκεία του επιστημονικού θετικισμού», που διαβρώθηκε από «απλούς αριθμούς», οι οποίοι μειώνουν την υποτιθέμενη ανθρώπινη ποιότητα της ελεύθερης οικονομίας σε ένα μαθηματικό παιχνίδι αριθμών, στη χειρότερη, και σε ένα επιχείρημα σχετικά με την οικονομική τεχνική, στην καλύτερη των περιπτώσεων. Η τελευταία είναι το μέσο τού πρώτου, δηλαδή το οικονομικό επιχείρημα ως προς την τεχνική δεν είναι άλλο παρά ο αποτελεσματικός τρόπος για να επιτευχθεί, λόγου χάριν, η αύξηση της παραγωγικότητας, είτε πρόκειται

ούργησε τον μύθο της εποχής και τη νομοποιητική βάση του νέου γερμανικού κράτους (Haselbach, 1994).

17. «Θάνατος με (επιστημονική) αυστηρότητα». Η φράση αποδίδεται στον Kenneth Boulding, έναν από τους σημαντικότερους θεσμικούς οικονομολόγους: «Τα μαθηματικά προσέδωσαν (επιστημονική) αυστηρότητα στην οικονομική επιστήμη. Δυστυχώς, επέφεραν και τον θάνατό της». Ο R. Heilbroner («Modern Economics as a Chapter in the History of Economic Thought», *History of Political Economy*, τόμ. 11, τχ. 2, 1979), έχει διεκδικήσει τη ρήση ως δική του, αποδίδοντας στον Boulding μια παραπλήσια. [Σ.τ.Ε.]

για μια σοσιαλιστική οικονομική τεχνική είτε για μία καπιταλιστική τεχνική. Για τον Rörke, η πολιτική οικονομία είναι ουσιαστικά μία ηθική φιλοσοφία της ελευθερίας του Ανθρώπου διά του θεσμού της ατομικής ιδιοκτησίας.¹⁸

Στην ορντοφιλελεύθερη σκέψη, η οικονομική πολιτική είναι ουσιαστικά κοινωνική πολιτική (Eucken, 2004, σ. 303). Απορρίπτει αυτό που ο διανοητικά συντηρητικός Guglielmo Ferrero (1963) αποκάλεσε έναν «ποσοτικό πολιτισμό». Οι ορντοφιλελεύθεροι ταυτίζουν αυτόν τον «πολιτισμό» με την προλεταριοποιημένη κοινωνία των μαζών. Απεικονίζουν αυτή την κοινωνία σαν μία κοινωνία μέσα στην οποία το άτομο είναι απορροφημένο σε έναν κυριολεκτικά γιγάντιο κοινωνικο-οικονομικό μηχανισμό καθορισμένο από τη μαζική παραγωγή, από τα μαζικά κόμματα και από ένα μαζικό κράτος που κυβερνά προς τα συμφέροντα του «Ανθρώπου-μάζα» για την υλιστική ασφάλεια. Ο ορντοφιλελευθερισμός αναζητά, τρόπον τινά, έναν «ποιοτικό πολιτισμό» – έναν ο οποίος στηρίζεται πάνω στην επιχειρηματική ζωτικότητα των συμμετόχων της αγοράς. Πράγματι, η ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική συνεπάγεται μία *Vitalpolitik* (Rüstow, 1942), μια πολιτική ζωτικότητας ή μια βιοπολιτική (Foucault, 2008 / 2012). Η *Vitalpolitik* έχει να κάνει με την εγκαθίδρυση μιας κοινωνίας επιχειρήσεων, μέσα στην οποία η ελευθερία τού ανταγωνίζεσθαι προκύπτει ως δεύτερη φύση. Η *Vitalpolitik* αφορά την ενσωμάτωση της ανταγωνιστικότητας σε έναν «απόλυτο τρόπο ζωής» (Müller-Armack 1978, σ. 328).¹⁹

18. Για τον Hayek, επίσης, τα οικονομικά ισοδυναμούν με μια ηθική φιλοσοφία. Περί αυτού, βλ. Samuel Brittan (2004).

19. Ο όρος «ανθρώπινο κεφάλαιο» του Gary Becker (1993) εκλογικεύει τα συναισθήματα της ορντοφιλελεύθερης ιδέας για την κοινωνική πολιτική σαν μία προσπάθεια για τη διαμόρφωση χαρακτήρα και τα εκφράζει σε οικονομική γλώσσα. Ο ανθρώπινος καπιταλιστής τού Becker είναι ο υπεύθυνος επιχειρηματίας του ορντοφιλελευθερισμού.

Οι διαλέξεις του Foucault (2008 / 2012) για τη βιοπολιτική στα τέλη της δεκαετίας του '70 αναγνώρισαν την ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική ως μία αυθεντική συμβολή στις πρακτικές της φιλελεύθερης διακυβέρνησης και της φιλελεύθερης κυβερνησιμότητας (Foucault, 1991). Ο Foucault θεωρεί την ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική ως μία αντισταθμιστική προσπάθεια στην καταστρεπτική επίδραση της ελεύθερης οικονομίας πάνω στην ανθρώπινη κοινότητα. Παρ' όλα αυτά, σε αντίθεση με την άποψη του Foucault, η ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική δεν είναι μία πολιτική ενάντια στον καταστρεπτικό χαρακτήρα του οικονομικού ανταγωνισμού. Αντιθέτως, η ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική παρεμβαίνει στην «ανθρώπινη προδιάθεση», προκειμένου να καταστεί εφικτή μια ανταγωνιστική οικονομία. Συνεπώς, η ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική δεν στρέφεται εναντίον της αγοράς. Είναι μάλλον περισσότερο ένα εργαλείο για την ελευθερία της αγοράς. Ο Foucault διατυπώνει το επιχείρημά του με αναφορά σε δύο διακριτές, αν και αλληλένδετες μεταξύ τους λογικές, τη λογική υπέρ της αγοράς και τη λογική ενάντια στην αγορά.²⁰ Είναι εξαιτίας αυτής της δυαδικότητας που η περιγραφή του ορντοφιλελευθερισμού από τον Foucault δεν τον απεικονίζει πλήρως. Ο Foucault ταυτίζει τη λογική υπέρ της αγοράς με μία ανταγωνιστική οικονομία της αγοράς, η οποία διέπεται από τους νόμους της τέλει ελευθερίας – τον ελεύθερο ανταγωνισμό, την επιδίωξη της οικονομικής αξίας και τη ρύθμιση των επιχειρηματικών προτιμήσεων και της καινοτομίας από τον μηχανισμό ελεύθερων τιμών. Αντιλαμβάνεται τη λογική εναντίον της αγοράς ως συγκροτημένη από την αρχή της ορντοφιλελεύθερης κοινωνικής πολιτικής, η οποία για τον Foucault, κατά μία έννοια, αντισταθμίζει την άσπλαχνη λογική του οικονομικού ανταγωνισμού (Foucault, 2008, σ. 242 / 2012, σ. 222).

20. Περί αυτού, βλ. επίσης Tribe (2009).

Όμως, για τους ορντοφιλελεύθερους, η *Vitalpolitik* είναι προς διευκόλυνση της αγοράς, ενσωματωμένη στην αγορά και ενισχυτική της αγοράς, η οποία, εν όψει των καταστρεπτικών κοινωνικών και ηθικών επιπτώσεων της ελεύθερης οικονομίας, πρέπει να επιδιώκεται αδιάκοπα, με σκοπό να καθιστά βιώσιμη και να συντηρεί την ελεύθερη οικονομία. Οι ορντοφιλελεύθεροι αναγνωρίζουν ότι, αν δεν είναι ελεγχόμενη από την ισχύ του κράτους, η ελεύθερη οικονομία καταστρέφει τον ηθικό και κοινωνικό ιστό της κοινωνίας, οδηγώντας στην προλεταριοποίηση των κοινωνικών δομών, στην πολιτικοποίηση των οικονομικών σχέσεων και στη διάβρωση της (επιχειρηματικής) ηθικής. Ο ορντοφιλελευθερισμός, συνεπώς, απαιτεί την εξασφάλιση υποστηρικτικών και ενισχυτικών προς την αγορά ηθικών και κανονιστικών πλαισίων ατομικής συμπεριφοράς, διασφαλίζοντας τη νοοτροπία τού επιχειρείν στην κοινωνία στο σύνολό της. Η ορντοφιλελεύθερη κοινωνική πολιτική είναι ένα εργαλείο «φιλελεύθερου παρεμβατισμού» (Rüstow, 2009, σ. 51).²¹

Η ορντοφιλελεύθερη σημασία μιας «περιορισμένης μορφής της εξουσίας της αγοράς» (βλ. Peck, 2010) παρουσιάστηκε με σαφήνεια σε μία ανταλλαγή απόψεων μεταξύ του Hajo Riese και του Franz Böhm, στις αρχές της δεκαετίας του '70. Ο Riese (1972), σημαντικός κενύσιανός οικονομολόγος, είχε κατακρίνει το μεταπολεμικό πρόγραμμα της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς σαν ένα πρόγραμμα δημιουργίας μιας «πλήρως συγκροτημένης κοινωνίας» –*formierte Gesellschaft*– την οποία απέρριψε ως ολοκληρωτική. Η απάντηση του Franz Böhm

21. Η ερμηνεία του Foucault (2008 / 2012) δεν αντιλαμβάνεται την ορντοφιλελεύθερη κριτική κατά της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Αναλύει τον ορντοφιλελευθερισμό στο πλαίσιο της κοινωνικής αγοράς της οικονομίας της δεκαετίας του '50. Με το να αφαιρεί τον ορντοφιλελευθερισμό από την αφετηρία του στο πλαίσιο της Βαϊμάρης, τον αποκόπτει από την πολιτική εμπειρία συγκρότησής του. Οι Dardot και Laval (2003) επιχειρηματολογούν με παρόμοιο τρόπο.

στον Riese ήταν πολύ σαφής: η ελεύθερη οικονομία «είναι εμφανώς μία πολιτική απόφαση» (Böhm, 1973, σ. 39), η οποία είναι αναγκαίο να περιορίζει ξανά και ξανά την ανελεύθερη χρήση της ελευθερίας. Η οικονομική ελευθερία προϋποθέτει όχι μόνο μια νομικά κατοχυρωμένη και βασισμένη σε κανόνες κοινωνική ευταξία. Απαιτεί και την εμπέδωση της επιχειρηματικής κουλτούρας στη νοοτροπία των κυβερνώνμενων, διαμορφώνοντας τη θέληση για ελευθερία (Böhm, 1937, σ. 11, Müller-Armack, 1978, σ. 328).

Στο βρετανικό πλαίσιο, η ορντοφιλελεύθερη απόρριψη του αδύναμου κράτους-νυχτοφύλακα και η θεώρηση του φιλελεύθερου κράτους ως ενός ολοκληρωμένου «σχεδιαστή για τον ανταγωνισμό» (Hayek, 1944) είχαν αναγνωριστεί ήδη από νωρίς. Ο Thomas Balogh, ο οποίος ήταν ένας κεννσιανός οικονομολόγος και σύμβουλος του Κόμματος των Εργατικών στις δεκαετίες του '50 και του '60, συνέλαβε την ιδέα μιας ιεραρχικά ρυθμισμένης ελευθερίας, όταν προσδιόρισε τον ορντοφιλελευθερισμό ως απόπειρα κοινωνικο-οικονομικού σχεδιασμού «από τον μηχανισμό των “ελεύθερων” τιμών» (Balogh, 1950). Ο Terence Hutchinson (1981) συμφώνησε με την ορντοφιλελεύθερη κριτική του φιλελευθερισμού του laissez-faire, λέγοντας ότι ο φιλελευθερισμός του laissez-faire παραχωρεί υπερβολική δύναμη στους οικονομικούς παράγοντες, των οποίων η απληστία, αν και απαραίτητη προκειμένου να λιπαίνει τους τροχούς του ανταγωνισμού, αναλώνει τα πάντα, μέχρι στον βαθμό που καταστρέφει τα ίδια του τα θεμέλια. Η αποτροπή αυτής της καταστροφής, όπως λέει, είναι ένα πολιτικό καθήκον (βλ. και Joseph, 1975). Ο Andrew Gamble (1979) χαρακτήρισε την «αναβίωση» του νεοφιλελευθερισμού στη δεκαετία του '70 ως ένα εγχείρημα για την «ελεύθερη οικονομία και το ισχυρό κράτος». Με αυτόν τον χαρακτηρισμό ο Gamble εντόπισε την πολιτική στάση της επερχόμενης θατσερικής κυβέρνησης το 1979 στον αρχικό ορισμό της ορντοφιλελεύθερης ιδέας.